

BİLİM DİLLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMLERİNE BİR BAKIŞ

SEVİM TEKELİ

Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları., XXIII. Dizi - Sayı 1², Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları., ISBN 975-16-0605-5, 16x24 cm, XVI+599 s., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı., Ankara, 2001., s.205-232

Bibliyografya Künyesi:

Tekeli, Sevim., Prof. Dr., “Bilim Dillerinin Tarihsel Gelişimlerine Bir Bakış”, *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe.*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları., XXIII. Dizi - Sayı 1², Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları., ISBN 975-16-0605-5, 16x24 cm, XVI+599 s., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı., Ankara, 2001., s.205-232

Matbû metni tarayarak dönüştüren ve düzenleyen:

Mehmet Gümüş

Redaksiyon:

Durmuş Hocaoğlu

01.09.2006

BİLİM DİLLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMLERİNE BİR BAKIŞ

SEVİM TEKELİ

Uygarlık insanın insanla olan ilişkisinin bir ürünüdür ve bunu sağlayan da dildir. Bu nedenle dil, yalnızca bir iletişim aracı olarak kabul edilip birtakım gramer kurallarına indirgenemez. Onun temelinde insanın yaratıcı gücü ve bütün kültürü yatar. Bir ulusun dili incelenerek, o ulusun uygarlık derecesi saptanabileceğinden, dil için, uygarlığın aynasıdır, deyimini kullanılagelmıştır.

Dün olduğu gibi, bugün de uluslar birbirlerini yok etmek için çalışmaktadırlar. Zamanımızda, bunun en etkin, ama en sessizi, kültürlerin savaşlarıdır. Hangi ulusun dili bilim dili, daha zengin, daha iyi işlenmiş, daha mükemmel ise, ötekileri alt edeceğinden kimsenin kuşkusu yoktur. Bu savaşta izlenmekte olan iki yol vardır. Mümkün olduğu kadar kendi dilini geliştirmek, karşısındakinin de dilini kısırlaştırmak. Bunları gerçekleştirmek için büyük çabalar sarfedilmektedir. Özellikle ikincisinde amaca ulaşmak için uygulanmasında yarar umulan görüşler en insancıl prensiplere oturtulmağa özen gösterilmekte ve buna ilişkin pek çok araştırma ve yayın yapılmaktadır.

Bu görüşlerin en ilginç olanları “Tek dil - Tek Dünya”, “Eğitim dili olarak yabancı dil - anadil” ve “yabancı dil - anadil” üçlüsüdür. 1950 yılında yayınlanan *Leave Your Language Alone* adlı yapıtın *Tek Dil - Tek Dünya* bölümünde, yazar Robert Hall bu görüşleri güzel bir biçimde eleştirmekte ve şöyle demektedir: “Ta İncil zamanından beri, insanlar herkesin tek dil konuşmasını isteyegelmişler, böylece, komşusunun ne söylediğini anlamaması nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlıkların, savaşların doğmayacağını ümit etmişlerdir. Âdem’den, Cennete ulaşmak için bir kule inşa etmeye kalkışan Nemrut’un dönemine dek, insanların tek bir dil konuştuklarına ilişkin, Ahd-i Atik’teki Babil Kulesi mitolojisini hepimiz biliriz, ve Tanrı, projenin tamamlanmasına engel olmak için, kulede çalışan kimseler arasında çeşitli diller yaratmıştır. Özellikle — daha önce işaret ettiğimiz gibi — dilin insanlar arası işbirliğinde oynadığı temel rolün bilincine vardığı için

bu mitoloji çeşitli görüş açıları yönünden çok anlamlıdır. Eskiden beri süregelen insanların tek dil isteğini de sembolize ettiğinden, o, aynı zamanda, *Dünya dili* problemi yönünden de çok ilginçtir. Bu istek insancıl düşüncede daima mevcuttur; son iki veya üç yüz yıldan beri, uluslararası bir dil üzerindeki tartışmalar yeniden ortaya çıkmakla kalmamış, aynı zamanda birinin yürürlüğe konması için de pek çok planlar yapılmıştır. . . . . 1650 den 1750 ye kadar Fransa toplumsal ve düşünsel yönden Avrupanın en gözde ülkesiydi, ve Fransanın varlığını, Fransızcanın uluslar arası yardımcı dil olarak kullanılması varlığı izliyordu. Bu, başka diller karşısında Fransızcanın üstünlüğünden değil, bütünüyle dil dışı etkenlerden ileri geliyordu; daha sonra Fransızca gözde bir düzeye ulaştıca “düşünsel”, “açık”, “ince” ve buna benzer birtakım özelliklere sahip olduğu masalları doğmaya başladı. İngilizlerin ve Amerikalıların ticaret, bilim ve endüstrideki önderliğine bağlı olarak, son ikiyüz yıl süresince, yavaş yavaş İngilizcenin onun yerini aldığı görülüyor. Bu biçim gelişme doğaldır, çünkü insanlar en çok yarar sağladıkları dili kabul ederler. Ancak son 150 yıldan beri, İngilizce Fransızca veya herhangi gerçek bir dile karşı çalışan başka bir değişken işlevde bulunmuştur, *Modern Milliyetçilik*. Fransız devrimi ve Napolyon’un savaşlarından beri, bencil, kökleşmiş, dar görüşlü milliyetçilik duygusu, büyük, küçük, hemen hemen her ulusda eskiden olduğundan daha güçlü olarak büyümekte ve her memleketin halkı, uluslarının simgesi olarak, belki herşeyden daha bağlı ve terketmeye en az istekli oldukları ana dillerini konuşmaya yönelmektedirler. İnsanların herhangi bir dili, Evrensel bir dil haline getirmek amacını bir yana atıncaya kadar, İngilizce veya herhangi başka bir gerçek dile karşı koyma eğilimi gittikçe artmıştır. Eğer ulusal bir dil, ne kadar önemli olursa olsun, bir düşmanlık yaratıyorsa, o zaman — bazıları sonuç çıkarmışlardır — neden bu yönde bir çatışma ortamı yaratmayacak, her hangi bir ulusa bağlı olmayan bir dil alınmasın?”¹

Yazar bu yoldaki, Latinceye dönülmesi, bir yapma dil — Esperanto, Ido, Pigeon — gibi çeşitli çabaları ele aldıktan, bunların başarıya ulaşma olanağının olmadığını ortaya koyduktan sonra, bütün Dünyanın giderek “Tek Dil” olarak benimseyebileceği, herkesin ikinci dil olarak öğreneceği bir dil önerisini de eleştiriyor, ve şöyle ekliyor

¹ Robert A. Hall, *Leave Your Language Alone!*, Ithaca, 1950. S. 219-221

“Uluslararası dil sorunu — “Tek Dünya” ideası için tek dile sahip olmak zorunluluğu, ve bu tek dile nasıl ulaşılabileceği, ve bu görüşün yaygınlaştırılmasına ilişkin tartışmalar — aldatıcıdır, ve başlamak için gerçekçi olmayan bir varsayıma dayanmaktadır. Dünya birliğine ulaşmak için dil birliğine gerek yoktur. Dünyayı sarmış olan sorunlar tümüyle dil dışıdır, ve tek dil konuşma onları çözümlenmekte yardımcı olmayacaktır”².

Yazara göre Dünya birliğine ulaşmak için dil birliğinden başlamaya gerek yoktur. Bu ideayı gerçekleştirmekte atılacak ilk adım uluslar arası anlaşmazlığın temel sorunlarını saptamak ulusların birbirlerine karşıt olma nedenlerini bulup, onları yok etmeye çalışmaktır. Böylece uluslar arası çatışma önlenir, uluslar arası birliğe bir istek uyandırılabilirse, yazarın da dediği gibi, “Daha sonra araç olarak hangi dili seçeceğin oldukça önemsiz kalır. Gerek toplumuzda günlük yaşantımızda, gerekse uluslar arası ilişkilerde hâlâ tek dilden fazlasına gerek duyacağız”³.

Bütün bu tartışmalardan sonra yazar tek dil yerine şu çözümü getiriyor. Dilleri üstün dil (bilim dili) olma niteliğine sahip olmayan uluslar, hem anadillerini bilecek, hem de bir yabancı dil öğrenecekler. Bu önerinin gerekçesi olarak Puerto Rico ile Yeni Meksika’yı örnek veriyor. İspanyolca konuşulan bu bölgelerde İngilizce olarak öğretim yapılmaktadır. Ancak bundan her iki toplum büyük zarara uğramaktadır. Çünkü çocuklar İngilizceyi iyice öğrenemedikleri gibi İspanyolcayı da bilmemektedirler⁴.

Çok diltçilik bizimle beraber gider, onu korkunç bir şeymiş, gibi görmemek, ondan kurtulmaya çalışmamak, tam tersine, onu kabul edip en iyi bir biçimde yararlanma olanaklarını araştırmak gereklidir. Çünkü yapılan bütün incelemeler ulus-kültür-dil bağıntısının sanıldığından da sağlam olduğunu bir kez daha saptamıştır.

Yukarda Hall’in söz konusu ettiği gibi, yabancı dilde eğitim yapmak (bazı yararlarını öne sürerek) o ulus için büyük felaketlere yol açacaktır. Her şeyden önce, anadilin bir bilim dili olarak gelişmesini önleyecek, dili her geçen gün biraz daha körleştirecek, halk ve okumuşlar arasındaki uçurumu gittikçe artıracak, sonunda halkı

² Hall, S. 232.

³ Hall, S. 232.

⁴ Hall, 246.

daha cahil, okumuşu kendi dilini bile bilmeyen, sunulacak herhangi bir kalıba girmeye hazır bir duruma getirecektir. Bundan sonra *Tek Dünya* ideasını gerçekleştirmek için bir adım atmak yetiştircektir.

Yukarda söz konusu edilen nedenler yüzünden *bir yabancı* dile EVET, ancak bir eğitim dili olarak yabancı dile HAYIR diyoruz: Bunun tek dil ideasını gerçekleştirmek için bir basamak olarak kullanıldığını da asla akıldan çıkarmayarak daima uyanık, ve durumu kendi ulusal çıkarlarımız için kullanmaya çalışarak.

Tek Dünya ideasının gerçekleşmesinden bazı uluslar, her yönden büyük yararlar sağlayacak, bazıları da büyük zararlara uğrayacaklardır. Bizlerin de zarara uğrayanların yanında yer alacağımızdan hiç kimsenin kuşkusu olamayacağı kanısındayım.

Bu yüzden sadece bir kültür, bir bilim problemi olarak değil bir yaşam kavgası olarak ta, gelişmiş ve gelişme olanaklarına sahip bir dili olmak ve bunun için izlenecek yollar, bütün ulusların en önemli sorunu olmuş ve günümüzde de ola gelmektedir.

Çeşitli bilim dillerinin tarihsel gelişimlerini ele alarak, bugün hayranlığımızı çeken bu dillerin, önceleri nasıl oldukları, nasıl bir yol izleyerek gelişme olanaklarını buldukları ne gibi sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymaya çalışacağız.

İ N G İ L İ Z C E

Ari dilleri kapsamına alınan İngilizce, dil bilimcilerine göre, üç evreden geçmiştir. Eski İngilizce (700-1100), Orta İngilizce (1100-1500) ve Modern İngilizce (1500-).

ESKİ İNGİLİZCE:

Anglo-Saksonlar İngiltereye geldiklerinde (449) aynı dili, ancak farklı olarak, konuşuyorlardı. İngilizce adını bu kabilelerden birinden, Angle'lardan almıştır. Eski İngilizce döneminde iki önemli etken bu dilin gelişiminde rol oynamıştır, İskandinavca ve Latince. Bu dillerin yapı yönünden farklı oluşları, İngilizcenin gelişimine çok olumlu etki yapmıştır.

İSKANDİNAVCA:

8. yüzyılın sonlarında, birtakım din görevlileri İngiltere kıyılarına sardılar, bunlara Danimarkalı deniyordu. 1016 da İngiltereyi ele geçirip, 1042 yılına dek egemen oldular. Bu dönemde İngilizceye pek

çok İskandinavca kelime girdiği gibi yapı yönünden de bu diller birbirlerini etkilediler. Ancak İskandinavlarla İngilizler aynı uygarlık düzeyinde oldukları için, diğer dillere oranla, sözcük geçimi oldukça sınırlıdır⁵.

İSKANDINAVCADAN ÇEVİRİLER:

8. yüzyılda İskandinavca bir şiir İngilizceye çevrilmiştir.

LATİNCE:

İngiltere Roma İmparatorluğunun egemenliği altında olduğu halde, önceleri Latincenin etkisi altında kalmamıştı.

Hristiyanlık: 600 yıllarında İngilizlerin Hristiyanlığı kabul etmeleriyle birlikte, dine ilişkin Latince sözcüklerin yanı sıra, dinî konuları açıklayacak yeni İngilizce sözcükler de yaratılmaya başlandı. Hristiyan misyonerlerin asıl amacı Hristiyan inancını yaymaktı, bunun da en etkin biçimi halka kendi dilleriyle hitabetmektir. Ayrıca ülkede yöneticiler düzeyinde bile Latince bilen çok azdı. Kral Alfred bir mektubu çevirebilecek kadar Latince bilen bir kimseye rastlamasının güçlüğünden söz eder⁶. Bu etkenler İngilizcede yeni sözcüklerin yaratılmasının nedeni oluyordu.

Classen, "Eski İngilizce döneminde sentaks alanında, başlıca gelişme sözcük düzeninin sabitleşmesi ve bileşik ve karmaşık cümle yapısının gelişmesi yönündendir. Kuşkusuz bu gelişme oldukça önemli bir ölçüde, Latince şiir örneği ve Alfred'in çevirileri yardımı ile olmuştur" der⁷. İngilizcenin birliği ve özgürlüğü uğruna savaşan bu Kral, bilim ve öğretimi desteklemiş, St. Augustin, Orasius, Bede, Boetius'un yapıtlarını Latince'den Anglo-Sakson diline çevirmiştir. Bunlar tam çeviri adını alabilecek nitelikte olmasalar da edebî yönden çok değerlidirler. Bu Kral bilimsel çalışmalara hız vermekle kalmamış, halkı kendi dillerini kullanmaya yöneltmiş ve bu doğrultuda onlara güç vermiştir⁸.

⁵ E. E. Wardale, An Introduction to the Middle English. Londra, 1937 S. 21.

⁶ E. Classen, Outlines of the Historical of the English Language, Londra 1919, S. 51.

⁷ Classen, S. 26.

⁸ G. Sarton, Introduction to the History of Science, Baltimore, 1927, Cilt I. S. 595-96.

Gerçekten İngilizce işlenmemiştir, ancak bunun sorumluluğunu Jespersen'nin de belirttiği gibi dilin yapısında değil kendi başına bırakılmışlığında aramak gereklidir⁹. Yalın düşünceleri yansıta bilse de, daha karmaşıkları için yeterli bir araç değildi. Örneğin *and*'in bir düzineden çok değişik görevleri vardı. Bağlantılar açıkça hangisinin *principal* hangisinin *subordinate* ve hangisinin *coordinate* olduğunu göstermiyordu¹⁰. İşte Alfred'in çevirileri İngilizcede yeni bir düşünce dünyası yaratmaya olanak sağlamıştı.

Bu dönemin ilginç yapıtları:

Norman istilasına kadar geçen dönemde Aelfric (10. yüzyılda yaşamıştır) 3000 kelimelik bir Latince - İngilizce sözlük yazmış¹¹ ve pek çok vaaz'ı da Latince'den çevirmiştir.

Byrhtferth Latince ve Anglo-Sakson dilinde yazılmış ve astronomik bilgiyi içeren *Handboc* veya *Compotus* adlı bir yapıtı kaleme almıştır¹².

ORTA İNGİLİZCE:

FRANSIZCA:

Norman istilasını (1066) izleyen 1071 de Dük William'ın İngiltere Kralı oluşundan bu yana Fransızca yüksek tabakanın dili olmuştu. Okullarda Fransızca öğretilmeye, parlamentoda Fransızca konuşmaya başlanmıştı. Siyasal yaşamda rol almak isteyen bir kimse Fransızca öğrenmek zorunda idi. 13. yüzyılda bile Fransızca yüksek tabakada hâlâ etkinliğini sürdürüyordu. Nitekim Robert Grosseteste İngilterede yalnızca iki dil var, Latince ve Fransızca diyebiliyordu. Gine Gloucester'li Robert'te (1260-1300) bu konuya ilişkin görüşlerini şöyle açıklar, "Böylece İngiltere Normanların eline düştü; o zamanlar Normanlar yalnızca kendi dillerini biliyor ve evlerinde olduğu gibi dışarda da Fransızca konuşuyor, ve çocuklarını da aynı biçimde yetiştiriyorlardı. Bu nedenle onların kanlarından gelen soylu kişiler devraldıkları bu dile sarıldılar, çünkü bir kimse Fransızca bilmezse

⁹ O. Jespersen, *Growth and Structure of the English Language*. Oxford 1943 (dokuzuncu baskı), S. 46.

¹⁰ Classen, S. 23.

¹¹ Sarton, *Cilt I*, S. 692.

¹² Kral Aethelred II döneminde yaşamıştır. Bede üzerine açıklamaları vardır. Sarton, *Cilt I*, S. 714.

küçümseniyordu. Aşağı tabaka hâlâ İngilizceye, kendi öz dillerine bağlı idiler. Dünyada, İngilizlerin dışında dilini benimsemeyen başka bir ulus olmadığını sanıyorum. En iyisinin iki dil bilmek olduğu hususu bilinen birşeydir, bir kimse nekadark çok dil bilirse okadar değerlidir¹³.”

İNGİLİZCENİN ÖNEM KAZANMAYA BAŞLAMASI:

Norman istilasını izleyen iki yüzyıllık dönemde kaleme alınan İngilizce yapıtların sayıları çok azdır, ve genellikle dinî konuları kapsar. 13. yüzyılın ortalarında Baronların Krallara karşı haklarını savunmaya başlamalarıyla, anadili konuşma akımı da başlamıştır. Westminster’li Matthew 1263 yılında “Anadilini konuşamayan bir kimse halk tarafından aşağılık ve rezil bir kişi olarak kabul edilir¹⁴.” diyordu.

Fransızcadan çeviriler :

Bu amaç için, başta edebî yapıtlar olmak üzere çeşitli yapıtlar Fransızcadan çevrilmeye başlandı. Robert Brunne 1303 de *Manuel des Péchés*’in adaptasyonu olan *Handlyn synne*’i ve büyük bir bölümü Jersey’li Wace’in *Roman de Brut*’undan çevirme olan Nuh’tan Edward I dönemine kadar İngiliz tarihini¹⁵, Northgate’li Michael 1340 da *La Somme des vices et vertus*’un çevirisini ve *Ayenbite of inwyrt*’ti de Kelt dilinde¹⁶, Richard Rolle 1349 da *Pricke of conscience*’ı bu dönemde yazmışlardır¹⁷.

1362 de Parlamentonun isteği üzerine Edward III yargıların İngilizce yapılmasına ilişkin bir bildiri yayınladı. Onu izleyen 1363 yılı İngilizcenin Parlamentonun açılışında kullanıldığı, İngilizcenin okullarda okutulmaya, Chaucer’in edebî yapıtlarını vermeye başladığı tarihtir. Eğer Chaucer bundan önce yazmış olsaydı kuşkusuz Fransızca yazardı.

McKnight’in dediği gibi, henüz ilkel düzeyin üstüne çıkamamış ve öğretim için kullanılagelmekte olan bir dille ilgi kurmak yüceliğine

¹³ Jespersen, (1943) S. 87 - 88.

¹⁴ G. H. McKnight, Modern English Making. Londra, 1928, S. 6.

¹⁵ G. Sarton, Introduction to the History of Science, Cilt III, Kısım I, Baltimore, 1947, S. 462 - 63.

¹⁶ Sarton, Cilt III, Kısım I, S. 462-63.

¹⁷ Sarton, Cilt III, Kısım I, S. 566.

kavuşmamış ve tarihin böyle kritik bir noktasında bulunan bir dil üzerinde çalışmak için Chaucer'i güçlü kılacak böyle bir desteğe gerek vardı¹⁸. O sıralarda İngilizce henüz daha ciddî edebî san'atlara hizmet edecek nitelikte değildi. Ancak o, İngilizcede bulamadığı modeli başka dillerde Fransızca, Latince ve İtalyancada bulmuştu¹⁹. İlk çalışmaların da bile İngilizcede kullanılan gayri muntazam ritmi değil, çağdaş modeli seçmişti. Fransızcanın balad ve şarkı kalıplarını kullanmıştı. İlk uzun yazısı, *Roman de la Rose*'un çevirisidir. Şiirde olduğu gibi, düz yazıda da, yabancı dil örneklerinden yararlanmışır. İngilizce yazmaya ilişkin bu yeni uğraşında Chaucer kendinden sonra gelenlere yalnızca bir hız vermekle kalmamış, onlara bir model de bırakmıştır²⁰.

LATİNCE VE YUNANCA:

Gerçekte Latincenin bir bilim dili olarak kullanılmasının yaygınlaşması ve önem kazanması 12. yüzyıl rönesansı ile başlar. Bu yüzyılın en ünlü Arapçadan Latinceye çeviri yapanları arasında Bath'lı Adelard²¹ ve Chester'li²² Robert'ten söz edilir. Bunlar önemli Yunan ve İslam Dünyası yapıtlarını Latinceye aktarıyorlarken, bir başka yönde sayıları bir düzineyi aşan bilim adamları Latince yazıyorlardı. Hiç biri İngilizce ile ilgilenmediğinden anadillerinin gelişimine bir katkıda bulunmadılar.

Arapçadan Latinceye çeviri akımı, 13. yüzyılda da Alfred Sarschel²³ ve Michael Scot²⁴ ile sürdürüldü. Ancak dünyanın en ünlü filozofları ve bilim adamları Hales'li Alexander, Adam Marsh, Robert Grosseteste, Roger Bacon gibi, İngilterede yetişti ve yapıtlarını Latince yazdılar. Scot Latince, Arapça, İbrani dillerini bilmesine karşılık İngilizce ile hiç ilgilenmemişti²⁵.

¹⁸ McKnight, S. 18.

¹⁹ McKnight, S. 18.

²⁰ McKnight, S. 38.

²¹ G. Sarton, Introduction to the History of Science, Baltimore 1931, Cilt II, Kısım I, S. 167-168.

²² Sarton, Cilt II, Kısım I, S. 175-177.

²³ G. Sarton, Introduction to the History of Science, Baltimore 1931 Cilt II, Kısım II, S. 61-62.

²⁴ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 579.

²⁵ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 581.

Yunancadan Latinceye Çevirilerin Başlaması :

Oxford, Paris ve Atina'da öğrenim görmüş olan John Basingstoke²⁶ İngiltereye döndüğünde pek çok Yunanca yazmayı da beraberinde getirmiş, bir Yunanca grameri Latinceye çevirmiştir. Basingstoke'un yakın arkadaşı Robert Grosseteste de Yunanca öğrenmenin önemi üzerinde durmuş, çeşitli Yunanca yapıtların Latince çevirilerini yapmıştır²⁷. Kendisinin Yunancayı 1202 yılında bazı Ermenilerle birlikte İngiltereye gelen Yunanlılardan öğrendiğinden söz edilir. Bunların arasında Nicholas adlı bir kimse de *Apocryphal Testament*'i Yunancadan Latinceye çevirmiştir²⁸.

DİLİN ÖNEMİNİN KAVRANMAYA BAŞLANMASI :

Bacon Arapça, Yunanca ve İbranî dilinde yazılmış yapıtların önemini bildiği için, bu dilleri öğrenmenin gereği üzerinde durmuş, ayrıca yapıtı *Opus Majus*'un üçüncü bölümünü dile ayırmıştır.

Şurası çok açık ki 13. yüzyılın sonunda İngiltere İngilizcenin dışında çeşitli dillerin çok iyi bilindiği, dilin öneminin açıkça kavranıldığı bir ülke idi. Bunda da çeviri akımı en etkin rolü oynamıştı.

14. yüzyılda büyük değişiklikler olmasa da anadil yararına önemli atılımlar göze çarpıyor. Kalbur üstü bilim adamları, örneğin Occam gibi, gine Latince kullanıyorlar, gine bir yüzyıl öncesinde olduğu gibi, örneğin Bury gibi, nasıl daha iyi Yunanca ve Arapça öğrenilebileceği üzerinde duruyorlardı.

Latineden İngilizceye Çeviriler :

Bazı bilim adamlarının Latineden İngilizceye çeviriler yapmaya başladığını görüyoruz. Richard Rolle (ölümü 1349) İncil'in Latineden İngilizceye çevirisini yapmış, ayrıca İngilizce, Latince ve Latince-İngilizce makaleler kaleme almıştır. Dil yönünden en ilginç yapıtı *Pricke of love* adlı şiiirdir. Sonradan Latinceye de çevrilmiştir. İngilizcesi canlı ancak çok bozuktur.

Trevisa'lı John'nun İngilizceye çevirileri de ilgi çekicidir. Bunlar Higden'nin Polychronicon'u İngiliz Bartholomew'in *De proprie-*

²⁶ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 567.

²⁷ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 583-86.

²⁸ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 583-584.

tatibus rerum'u, Treuysa'nın Latinceye çevirdiği *De Passione Christi* ve Vegetius'un *De re militari*'dir²⁹.

El kitabı niteliğinde olan *tretis of geometri wherly you may know the heghte depnes and the brede of most what erthely thynges* adlı yapıt bilim dilinin gelişimi yönünden önemlidir³⁰.

Latinedeki düşünsel formların İngilizcede paralelini bulmak korkunç bir çabayı gerektiriyordu. Peacock'un düz yazısında Chaucer'i izleyen dönemdeki İngilizcenin yalınlığını görme olanağı vardır³¹. İngiliz düzyazı yazarlarının gelişmiş dil olan Latineden ne kadar çok malzeme aldıkları açıkça görülmektedir. 14. yüzyılda İngilizce gerçekten klasik dillerin akınuna uğramıştı.

Ancak bir kültür dili olarak İngilizce mi yoksa Latince mi sorunu bütün bu çabalara rağmen çözümlenmemiş ve amacına ulaşamamıştı.

HUMANİZM:

Yeni öğrenim İngiltere'ye çok geç girmiş ama devrimci bir ruh ile girmişti. 1535 de Dun Scotus ve diğer Orta-Çağ mantıkçıların yapıtları etrafa fırlatılmıştı³². Bir gurup, 1499 da Erasmus'un İngiltereye yaptığı geziden büyük ölçüde etkilenmişlerdi. Bunlardan, Oxford'da ilk Yunanca öğretmenliği yapan William Grocyn, İtalyaya yaptığı gezileriyle İtalyan Rönesansını aktaran Thomas Linacre, ve St. Poul okulunda ilk Yunanca dersleri veren William Lily söz konusu edilebilir³³. İlgileri klasik edebiyata yönelik olduğundan, bunların İngiliz dilinin gelişimine katkılarından söz edilemez. Amaçları iyi Latinistler yetiştirmektir. Örneğin Briton Okulunun kuruluş yönetmeliğinde (1519) kurucular amaçlarını şu sözlerle belirtiyorlar: "Latin dili öyle yeterli bir biçimde öğretilecek ki zamanla öğrenciler yeteneklerine göre mükemmel birer Latinist olacaklardır."³⁴

Ancak bunların attıkları tohumlar yeşerip 16. yüzyılda İngilizcenin gelişimine olanak sağlamıştır.

²⁹ Sarton, Cilt III, Kısım I, S. 566-67.

³⁰ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 567

³¹ McKnight, S. 51.

³² McKnight, S. 89.

³³ McKnight, S. 90.

³⁴ McKnight, S. 92.

ANADİLE DÖNÜŞ :

Yukarda söz konusu edilen durum ilgi çekmeye başlamıştı. John Palsgrave, Henry VIII'e sunduğu *Acolastus* çevirisinde (1540) çok iyi Latince bilenlerin kendi dillerinde bir düşünceyi açıklayamadıklarından yakınıp bazı istekler ileri sürüyordu. "Dinî göreve atanan bir kimse vaaz verirken bizim yazarlarımızı okumaya zorlanmalı. Bu dilin gelişiminde iyi bir çare olacaktır."³⁵ demektedir.

İngilizce kullanılması gerektiğini savunanların başında Erasmus'un yakın arkadaşı Luis Vives (1492-1540) gelir. Bütün yapıtları uluslar arası bir topluluğa hitap etmek üzere hazırlanmış olmakla beraber, iyi bir öğrenim için ana dillerin kullanılması gerektiğinin bilincindeydi. Sarton'nun da dediği gibi bu, Rönesans kültürünün bir paradoksu idi. "Klasik çalışmaların muazzam bir biçimde gelişmesine ve Latince yazılmış sayısız yapıtların bulunmasına karşılık, belli başlı diller gittikçe güçleniyor ve her geçen yıl daha da çok peşinden koşulan bir duruma geliyordu."³⁶

TÜRLÜ SORUNLARIN ORTAYA ÇIKIŞI :

İngilizce kullanılması gerektiğini savunanların güçlenmesi her dilde olduğu gibi, çeşitli sorunları da beraberinde getirmişti. Bunları şu ana noktalar çevresinde ve çok kısa olarak özetleyebiliriz.

YABANCI-ÖZELLİKLE LATİNCE DEN SÖZCÜK ALINMASINA KARŞI OLANLAR :

Bunların başında John Cheke (1514-1557), Roger Ascham (1515 - 1568) ve Thomas Wilson gelir ve karşıt oluşlarını bu sözcüklere *inkhorn* diyerek belirlerler.

İngilterede Yunanca öğrenimini canlandıran ve Cambridge'de Yunanca Kürsüsü başkanı olan Cheke'in Thomas Hoby'e yazmış olduğu mektup bu konuya ilişkin görüşlerini aydınlatan bir belgedir. O, bu yazısında başka dillerden sözcük almadan saf ve temiz bir İngilizce kullanılmasını önerir³⁷.

Yunanca profesörlüğü yapan Ascham *Toxophilus* adlı yapıtını Kral Henry VIII'ye sunmuş ve bir ödül almıştır. Bu yapıtın yeniliği İngilizlerin sorunlarını İngilizlere İngilizce olarak anlatmasıydı.

³⁵ McKnight, S. 98.

³⁶ G. Sarton, *Six Wings, Men of Science in the Renaissance*, Indiana University, 1957, S. 13

Oysa, kendisinin de belirttiği gibi, bunu Latince veya Yunanca yazması daha kolaydı³⁸. Böyle davranmasının nedeni İngilizcede de güzel yazıların yazılabileceğini gerçeklemektir.

İngilizcenin çok içten savunmasını yapmış, Latince, Fransızca ve İtalyanca sözcük kullanan İngiliz yazarlarına çatmış Aristo'nun önerdiği "Halktan bir kimse gibi konuşmak, bir bilge gibi düşünmek"³⁹ yolunun izlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Cheke'nin öğrencisi olan Wilson da *inkhorn* sözcüklerine karşı saf İngilizceyi savunmuştur. Yabancı ülkelere gidip te dönen İngilizlerin kendi dillerini bir yabancı gibi konuşmaktan utanmadıklarına ve sosyal ilişkilerde İngilizce kullanılmadığına değinmiş⁴⁰, ayrıca Saray mensuplarının Chaucer İngilizcesini kullanmalarını önermiştir⁴¹.

Özellikle gençlerin Klasik öğrenime tutkularının sakıncalarını sık sık tekrarlamıştır. Ancak bu tutku, iyi bir İngilizce ile yazmak tutkusunu da beraberinde getirdiğinden, dili bu önemli tehlikeye karşı korumuştur.

Bu, tarihte kalmış çözümlenmiş bir sorun değildir. Örneğin Evans 1949 yılında yazdığı *The Use of English* (İngilizcenin Kullanılışı) adlı yapıtında bu konuya değinir ve şöyle der: "Çok az İngiliz dillerinde ne kadar ince bir mekanizmaya sahip olduklarının bilincindedir. Maalesef bizim eğitim sistemimiz İngilizcenin yanlışsız kullanılması veya onun geleneğinin her hangi bir biçimde gözetilmesine yöneltmez. Okullarda Latince ve Yunanca daha özenle öğretilmiş, ancak İngilizce yazma yeteneği genellikle bir tanrı vergisi olmuştur. İngilizceyi yazma ve konuşmada en büyük ustalardan biri olan Mr. Winston Churchil, küçük bir çocuk iken, Harrow'daki okulun derece sıralaması listesinde ne kadar aşağılarda olduğunu açıklamış, ancak, başkaları Latince ve buna benzer güzel şeylerin öğrenimini sürdürdükleri dönemde, kendisine İngilizce öğretildiğini eklemiştir..... Modern ve Klasik diller çatışması yaratmak istemiyorum. Yalnız Mr. Churchil'in 1948 yılında Londra Üniversitesinde yaptığı ve benim dinlediğim konuşmasına değinmek istiyorum. O bunda gençliğinde Latince ve

³⁷ McKnight, S. 118.

³⁸ McKnight, S. 98.

³⁹ McKnight, S. 120.

⁴⁰ McKnight, S. 121.

⁴¹ McKnight, S. 121.

Yunancaya ilişkin söylemiş olduklarından pişman olduğunu belirtmiştir. Bir kimsenin İngilizcede yazdıklarının gerektiği biçimde açıklanmış olduğunu keşfetmenin en güvenilir yollarından biri kuşkusuz onları Latinceye veya Yunancaya çevirmektir. Dryden bir parçada yazdıklarının anlama denk düşüp düşmediği hususunda kuşkuya kapıldığında, onu Latinceye çevirmek suretiyle ilerlediğini söylemiştir. Bu yöntem, birçoklarımızca okunduğunda ilgi duyulacak ancak uygulamada çok yararlı olmayacaktır. Klasikler yalnızca çok canlı olarak sürdürülmesin, aynı zamanda en önemli yerlerden birine de otursun. Ancak bu bizim dilimizi bir kenara itmeme neden olmasın. Eski ve Modern İngilizce üzerinde araştırma yapan pek çok fakülterimizde Modern İngilizcenin incelendiği merkezler yoktur. İngilterede, açık ve uygun İngilizcenin konuşulmasını desteklemek amacıyla güden resmî bir akademi yoktur, oysa İngilizcenin büyük ustalarından Jonathan Swift, 18. yüzyılın başlarında böyle bir kuruluşun savunmasını yapıyordu. Elizabeth döneminden bu yana İngilizce için bireysel sesler yükseldiği halde dayanışmalı bir hareket ortaya çıkmadı. Örneğin 17. yüzyılın sonlarında, John Lock doğru yolu görmüştü: *Thoughts in Education* adlı yapıtında 'doğru yazmak ve konuşmak için şunları önerir: "Bir kimsenin söyleyeceğine gerektiği biçimde dikkat etmesi ve özen göstermesi gerekir; bir İngilizin konuştuğu İngilizce değişmeyen bir kullanışa sahip olmalı ve bu dil özellikle, geliştirilmelidir"⁴²."

ESKİ İNGİLİZCEYİ MODEL OLARAK ALMAK İSTEYENLER:

Spencer Eski İngilizceden sözcük almak isteyenlerin başında gelir. Edward Kirke (1553 - 1613) *Shepherd's Calender*'de (1579) Spencer'in görüşlerini şöyle özetler:

"Saf olarak terkedilmiş, uzun süredir kullanılmamış, meş'ru mirasları olarak, yararlı ve bozulmamış İngilizce sözcükleri restore etmeye çalışması, özellikle bazılarınca, bu ozana ilişkin, bir değerlendirme noktasıdır. Gerçekte bunun tek nedeni, düz yazı için tamamiyle yeterli, ve nazımda gerektiği kadar debdebeli olabilecek ana-dilimizin uzun süredir, bu amaç yönünden verimsiz ve kısır görülmüş olmasıydı. Bazıları yanlış buldukları noktaları çözümlenmeye ve onarmaya çaba gösterdiklerinde başka dillerden, şurada Fransızca, burada

⁴² B. Ifor Evans, *The Use of English*, Londra 1949, S. 24 - 25.

İtalyanca, ve her yerde Latince'den alınan yama ve parçalarla, bu dillerin birbiri ile, daha kötüsü bizimki ile nasıl bağdaştığına bir ağırlık vermeksizin, gedikleri kapadılar. Böylece İngilizcemizi şimdi başka dillerin Arap çorbası yapmış oldular⁴³”

Thomas Nashe de (1567-1601) İngilizceyi kendi olanakları içinde açıklamak ister. Klasik örnek Nashe'nin yazılarının örneği değildir. Çoğunlukla özel edebî sözcükler kullanır ve buna ilişkin olarak şöyle der: “..... kendi yazı dilini dene, isterse bu yalnız İngilizceden fazla bir şeyimiz olmasın⁴⁴”. Rönesansın etkisi ile gelişen klasik akımın karşısında, öz İngilizce akımı büyük bir güçle dayanmıştır.

Öz İngilizce yanlısı Coscoigne Eski İngilizce sözcükleri kullanıp hata yapmak *Inkhorn* sözcükleri kullanmaktan daha iyidir der⁴⁵.
ESKİ İNGİLİZCEYİ MODEL OLARAK ALMAK İSTEMEYENLER:

Yeni akım güçlenirken, bazıları mütereddid davranışlar içinde bulunuyorlardı. Örneğin John Skelton (1460-1529) klasik akımı benimsemediği gibi, Eski İngilizceyi de model olarak alma yanlısı değildir. Bu görünüşü şu mısralarıyla çok güzel bir biçimde açıklamıştır.

“Dilimiz okadar yetersiz,
Okadar sağlıksız, okadar terslikle,
dolu, okadar renksizki,
Süslü olarak yazmak için
Kullanacak olsam,
Nereden bulayım
Düşüncelerimi yansıtacak sözcükleri⁴⁶.”

YABANCI SÖZCÜKLERİN KULLANILMASINA YANLI OLANLAR:

Öz İngilizcecilerin karşısında bazıları başka dillerden sözcükler alınmasını savunuyorlardı. Bunların başında George Pettie gelir. *Civile Conversation* (1581) adlı yapıtında bu konuya ilişkin görüşlerini şöyle açıklar:“... son yıllarda Latince'den ne kadar çok sözcük aldığımız pek bilinmeyen bir şey değildir. Bunların hepsi *mürekkep hokkası*

⁴³ McKnight, S. 145.

⁴⁴ McKnight, S. 147.

⁴⁵ McKnight, S. 144.

⁴⁶ McKnight, S. 52.

sözcüğü sayılırsa, ozaman ağızımızı mürekkebe bulamadan herhangi bir şeyi nasıl söyleyebileceğimizi tasavvur edemiyorum⁴⁷”.

LATİNCE BİLENLERİN İNGİLİZCEYİ DAHA DOĞRU KULLANDIKLARI GÖRÜŞÜNE KARŞIT AKIMIN DOĞUŞU:

Yazarı ve yayın tarihi belli olmayan *Compleat Quide to the English Tonque* adlı yapıtta İngilizce için Latince gramerin örnek alınmasına karşı çıkılır. Latince sözcükler değişik harflerle sonuçlandıklarından altı guruba ayrılmıştır. Latin dilinin özelliği olan bu sınıflama İngilizceye uygulanamaz⁴⁸.

16. yüzyılda Wilson yalnızca yabancı sözcüklerin artırılmasına karşı çıkmakla kalmaz, aynı zamanda biçim yönünden de etkiye karşıdır⁴⁹.

18. yüzyılın başlarında Isaac Watts da yazdığı *The Arts of Reading and Writting English*'de şöyle der:

“Bütün yabancı dilleri bir yana atın

Kendi dilimizi doğru konuşup, doğru yazıncaya kadar⁵⁰”.

Darwing klasik öğrenim görmüş olanların İngilizceyi daha doğru yazdıkları görüşüne karşıdır⁵¹. Huxley (1825 - 1895) de 1890 da şöyle diyordu, “İngilizcenin ruhunun Latineden büyük ölçüde farklı olduğu izlenimindeyim.” “... en kötü ve en bayağı İngilizce biçimi Latinceyi taklit edenlerinkidir. Ben John Bunyon ve Daniel De Foe'nunkinden daha temiz bir İngilizce bilmiyorum. Keats'ın mısralarındaki müziğin modasının geçmiş olduğundan kuşkuluyum. John Briget'in konuşmasının güçlü yalınlığına, sıcak içtenliğine ulaşan herhangi bir oratorya dinlemek mutluluğuna ulaşamadım. Latin edebiyatı ve onların İngilizce ustaları birbirinden farklı çok az şey yapıyorlar⁵²”.

Alexander Gill de klasik öğrenimin İngiliz diline Danimarkalıların zulmünden veya Normanların tahribatından daha çok zarar verdiğini söylemiştir⁵³.

⁴⁷ McKnight, S. 144.

⁴⁸ McKnight, S. 334.

⁴⁹ McKnight, S. 134.

⁵⁰ McKnight, S. 341.

⁵¹ Jespersen (1943), S. 120.

⁵² Jespersen (1943), S. 120.

⁵³ Jespersen (1943), S. 139.

16. YÜZYILIN SONUNDA İNGİLİZCENİN EDEBİ BİR DİL OLARAK EN ÜSTÜN BİR DÜZEYE ERİŞEBİLECEĞİNİ SAVUNANLAR:

Anadil üzerindeki tartışmalar 16. yüzyılın sonunda İngilizcenin edebî bir dil olarak gelişebileceği görüşünü aydınlığa kavuşturdu. Bu yüzyılın başlarında İngilizcenin anlatım gücünün yetersizliği üzerinde durulmasına karşılık, sonlarına doğru yeterliliği üzerinde duruluyordu. Pettie, Guazzo'nun *Civile Conversation* adlı yapıtının çevirisinde eleştiricilerin İngilizceyi çok aşağı bir düzeye koymalarından yakınıyor, onu kısır, kaba, söz konusu etmeye değmez olarak görenlere karşı çıkıyor ve herkese İngilizce yazma yeteneğini ilân ediyordu⁵⁴. Sidney (1622 - 1682) de *Defense of Poesie*'de görüşlerini şöyle savunur: "Düşünceyi uygun ve hoş bir biçimde anlatabilmekte, İngilizce dünyadaki herhangi başka bir dille aynı paraleldedir"⁵⁵.

Richard Mulcaster *The First Part of the Elementaire*'de bu konuya ilişkin görüşlerini şöyle açıklar: "Şimdi kullandığımız dil, şu anda bile, özüne en uygun olan ve olayların cesaretle üstesinden gelebilen bir dil olarak görülüyor. İngilizcenin durumu ne olursa olsun, ahenginin bundan daha güzel olacağı saptanmış değildir."⁵⁶

Gine bu yüzyılın sonunda Carew korkusuzca "Düz yazıda ve şiirde, mecazda ve istiarede, başka diller nekadardaki inceliğe sahipseler, bizim dilimiz de onları aynı canlılıkta ve aynı biçimde yansıtabilir." "Plato'nun biçimini mi istiyorsunuz? Sir Thomas Smith'i okuyun; Ionic'i mi? Sir Thomas More'ı; Cicero'yu mu? Ascham; Varro'yu mu? Chaucer'i; Demostenes? Sir John Cheke. Virgil'i mi okumak istiyorsunuz? Surrey Earl'i alın; Catullus? Shakespeare ve Marlowe'ın parçaları; Ovid? Daniel; Lucan? Spencer"⁵⁷. Kuşkusuz bu cesaret dildeki son yüzyıllardaki gelişimin bir sonucu idi.

DİLİN ZAMANLA DEĞİŞMESİ:

Dilin zamanla değişmesi ve torunların atalarını okuyup anlayamayacak duruma gelmeleri dikkati çekmeye başlamıştı.

Nitekim Francis Bacon "Bu modern dillerin kitapları er geç iflâs edeceklerdir." diyordu⁵⁸.

⁵⁴ McKnight, S. 149.

⁵⁵ McKnight, S. 149.

⁵⁶ McKnight, S. 150.

⁵⁷ McKnight, S. 150.

⁵⁸ McKnight, S. 320 mealen çeviri.

Edmund Waller'de (1606 - 1687) bu konuya değinmiş ve şöyle seslenmişti:

Her gün değişen dille kim
Bu satırların uzun süre yaşayabileceğini umar.

.....

Eğer fena seçilmiş bir taşı kullanırsak
Zaman, iyi yapılmış sarayı hemen yıkar.

.....

Dayanıklı mermer arayan ozanlar
Onun üzerine Latince ve Yunanca yazmalıdırlar.
Biz kum üzerine yazıyoruz, gelişen dilimiz
Yükselen deniz gibi herşeyi silip süpürüyor.”⁵⁹

Swift de (1667 - 1745) zamanında yazılmış bir yazı üzerine şöyle der, “30 yıl önce ölmüş olan bir bilim adamı mezarından kalmış olsa, bu mektubu nasıl okuyabilir? Zorluğu yenmiş olsa, nasıl anlaya bilir?”⁶⁰ Ayrıca *Treatise on Polite Conversation*'da topladığı antlar üzerine de şunu der:

“Şimdi insanlar antlarını değiştiriyorlar,
Ceketlerini değiştirdikleri kadar sık.”⁶¹

DİLİN ZAMANLA DEĞİŞMESİNE ÇARELER ARANMASI - DİL AKADEMİSİ KURULMASI ÖNERİLERİ:

Eski bir terimin kaldırılması ve bir yenisinin kullanılması işlevinde bireyler yetkili olamazdı. Daha üst düzeyde bir otoriteye gerek vardı. Bu konu ile uğraşanların dikkatleri 16. yüzyılda İtalyada kurulmuş olan *Accademia della Crusca*'ya ve *Richelieu* tarafından kurulmuş olan (1635) Fransız Akademisine çekilmişti. Bu amaçla İngiliz Kraliyet Akademisi, Evelyn, Waller, Sprat, Dreyden, Berkenhead ve Wylie'den oluşan *İngiliz Dilini Geliştirme Komitesi* kurdu. Bunlar pek bir şey yapamadılsa da, görüş gittikçe güçlenmeye başladı. Nitekim Dryden 1664 de yayınladığı *The Rival Ladies*'de şöyle diyordu, “Ukalâların ve gösteriş yapan gezgincilerinkinden, olanaklarım ölçüsünde ayrı bir İngilizceyle yazmaya özen gösterdim. Ancak (soylu bir dili konuş-

⁵⁹ McKnight, S. 320.

⁶⁰ McKnight, S. 315.

⁶¹ McKnight, S. 317.

maktayız) bu amaç için akademi kurmuş olan Fransadaki gibi daha kesin ölçülerimizin olmayışından üzgünüm. Bu kuruma zamanın Kralı tarafından pek çok olanaklar sağlanmıştır”⁶².

Bu yalnızca Dryden’in isteği değildi. De Foe’da *Essay on Project*’inde (1692-93) dilin değişmesi sorununa ilişkin çareler arıyordu. Swift’ de Chaucer zamanından bu yana dilin, çok değişmiş olduğunu, hemen hemen her yazısında vurgulamıştır. Bu nedenle 1679 da Sunderlend Earl’inden İngiliz Richelieu’su olmasını istemiş ve “İlk önce İtalyanların, arkasından Fransızların ulaştığı gibi, bizim de sözcüklerimizin, hepimizce aynı yazım ve anlatım açıklığına kavuşup kavuşamayacağını bilmek istiyorum”⁶³. demiştir.

DİLİ DOĞRU YAZMAK VE KONUŞMAK İÇİN ÇABALAR - GRAMER ÜZERİNE UĞRAŞILAR:

17. yüzyılın ilk yarısında İngilizcenin imlâsındaki çeşitlilik yazarları âdeta ümitsizliğe düşürmüştü. Middleton 1604 yılında yazdığı bir yazı için şöyle diyordu, “Bu kitap için, doğru yazmasını bilen bir baskıcı ile dürüst bir satıcıya düşmesi şansından daha iyi bir şey isteyemem”⁶⁴. Gine Humphrey, 1603 de yazdığı bir yazıda, “Çok bozuk bir imlâm var, a, b, c, i, e, ’i önüme koysalar zorlukla okurum. Matbaacı doğru bir İngilizce ile size sunmama yardımcı olabilir, Tanrısına ve Kralına bağlı, dürüst bir kimse olarak, onun, bunu benim yazılarımda bulamayacağını söylüyorum”⁶⁵.

Simeons Dames de bu konuya ilişkin görüşlerini şu mısralarla açıklar:

“İngilterede insan sayısı kadar dil vardır.
Herkesin kendine has konuşuş biçimi nedeniyle,
Çoğunun konuştuğunu çoğu anlamaz”⁶⁶.

1700 yılında Lane *A Key to the Art of Letters*’de, “İngiliz gençleri için bir İngilizce gramer yazmak ilk bakışta bazılarında garip ve gereksiz görünebilir.” dedikten sonra şöyle eklemiştir”, Bu makale, hem yabancıların, hem de İngiliz kız ve erkeklerinin İngilizceyi

⁶² McKnight, S. 279.

⁶³ McKnight, S. 279.

⁶⁴ McKnight, S. 220.

⁶⁵ McKnight, S. 220.

⁶⁶ McKnight, S. 220.

gramer kurallarına uygun ve bilinçli bir biçimde yazmalarına ve konuşmalarına olanak sağlayacaktır”⁶⁷. Lane böylece Avrupa uluslarının grameri yabancı bir dili öğrenme aracı olarak görmelerine karşı çıkmış oluyordu. Ancak bu düşünce İngilizler tarafından da paylaşılmakta idi. Nitekim Wallis gramer adlı yapıtında, bunu İngilizce öğrenmek isteyen yabancılar için yazdığını söyler. Gine Ben Jonson’un *Grammar*’ı yabancıların yararlanması için hazırlanmıştı⁶⁸.

Bunun yanısıra, yavaş yavaş, ilginin tüm dillere çekildiği görülüyor. Wallis diller tarihi ile ilgilenmiştir. Greenwood da dokuz soylu dil kabul etmişti. Bunların en önemlileri Yunanca, Latince, Teotonich ve Slavca idi⁶⁹.

Lowth da universal gramer kurallarını İngilizceye uygulamayı amaç edinmiş, son ikiyüz yıl içinde İngilizcenin gelişmiş olmakla beraber gramer yönünden işlenmediğini, yalnızca iyi yazarlarla ilgi kurmanın bu duruma bir çare olmayacağını söylemiştir⁷⁰.

BİLİM ADAMLARININ ANA DİLİ KULLANMAYA İLİŞKİN ÇABALARI:

17. yüzyıl bilim adamları bilim-dil ilişkisinin önemini kavramışlardı. Özellikle doğa bilimleri üzerinde araştırma yapanlar hiç değilse kendi alanlarını ilgilendirdiği ölçüde, İngilizcenin bir örneğe uydurulmasına çalışıyorlardı⁷¹.

Bu bilim adamlarının bir yardımları da ilgiyi modern öğrenime yöneltmeleri ve öğrenim aracı olarak ta İngilizceyi seçmeleridir⁷². Ayrıca yeni bilim dalları doğmuştu, gemicilik, ticaret gibi, bu alanlarda da öğrenim İngilizce yapılıyordu⁷³.

Zaten matbaanın ve Yeni Dünyanın, bulunması düşünsel işleve büyük etkiler yapmıştı. Ayrıca Descartes’ın ve F. Bacon’ın bilimsel metoda ilişkin uğraşları, teleskop ve mikroskop’un keşfi insanın görüş açısını genişletmiş, yeni sözcüklerin ve yeni deyimlerin yığılmasına neden olmuştur⁷⁴.

⁶⁷ McKnight, S. 291.

⁶⁸ McKnight, S. 291.

⁶⁹ McKnight, S. 331.

⁷⁰ McKnight, S. 331.

⁷¹ McKnight, S. 287.

⁷² McKnight, S. 287.

⁷³ McKnight, S. 281.

⁷⁴ McKnight, S. 283.

Dilin gelişimini en çok etkileyen “Yeni Felsefe” akımı olmuştur. F. Bacon’la İngiliz dili bilimsel çalışmalara olanak sağlar biçime gelmişti⁷⁵.

Bu etki yalnızca yeni sözcüklerin çıkması biçiminde olmadı, aynı zamanda yeni anlatım biçiminin de gelişmesine, bilim dili, edebiyat dili ayrımının doğmasına ve dilin bilimsel olarak incelenmesine olanak sağladı⁷⁶. Örneğin, *Grammatica Linguæ Anglicanae* yazarı John Wallis İngiliz Kraliyet Akademisinin çekirdeğini oluşturan küçük gruba mensup bir bilim adamıydı, ve Oxford’da geometri profesörlüğü yapıyordu. Gine onun çağdaşlarından John Wilkins de üç bölümden oluşan *An Essay Towards a Real Character and a Philosophical Language* adlı yapıtı hazırlamıştır.

İşte bu çalışmalar 1664 yılında İngiliz Kraliyet Akademisine bağlı *İngiliz Dilini Geliştirme Komitesi*’nin kurulmasına ön ayak olmuştur.

DİLİN ZAMANLA DEĞİŞMESİNİN DOĞAL OLDUĞU GÖRÜŞÜNÜN SAVUNULMASI - LAISSEZ FAIRE :

İlk Modern İngilizce dönemi sözcükler türetmek ve cümle yapısını açıklığa kavuşturmakla geçmiştir. Dryden ve Addison dili yabancı sözcüklerden temizlemek çabası içindeydiler. Elizabeth döneminin ağdalı dilinden sonra “laissez – faire” prensibi önem kazandı⁷⁷.

Orta - çağlarda ve sonrasında Latince öğreniminin amacı bilimsel yapıtları izlemekten çok, okumuşlar arasında bir iletişim aracı olmasındandı. Gramer de dilin bilimsel yönden incelenmesine değil *nasıl Latince doğru yazılır*’a yönelikti. Gramer gözlemlenen olaylar değil, izlenen kurallar oluyordu. Bu nedenle Standart İngilizce, dilde önemli bir sorunu, neyin doğru, neyin yanlış olduğunun bir takım kurallara indirgenmesi sorununu ortaya koymuştu⁷⁸.

Fransız gramer ustası M. Rollin’in *The Method of Teaching and Studying the Belles Letters* adlı yapıtının 1759 da yayınlanması

⁷⁵ McKnight, S. 283-84.

⁷⁶ McKnight, S. 283.

⁷⁷ Classen, S. 262.

⁷⁸ Otto Jespersen, *Language, Its Nature, Development and Origine*, Londra 1934 (altıncı baskı) S. 24.

özellikle İngilizcenin de kurallara uydurulması görüşünü güçlendirmişti. Bunu izleyen dönemde pek çok gramer kitapları yayınlandı.

Ancak zamanla dili katı kurallar içinde ele almanın sakıncalı olacağı görüşü yaygınlaşmaya başladı. Böyle bir davranışın dilin gelişimini sınırlayacağı düşünülüyordu, çünkü gelişme bir anlamda kuralların dışına çıkmak demektir. Bu, sözcük, anlam ve biçim yönünden olabilirdi. İngilizcede bu biçim yeniliklere açtı. Zaten nesilden nesile dilin yapısında değişiklikler olması doğaldır. Bütün bunları zaman saptar. Herhangi bir kullanım tutunursa gramer kurallarında yer alır. Hatta bu kullanım gramer kurallarına uymazsa istisnalar doğar. Bu istisnalar bazan dilde büyük yenilikler yaratabilir.

F R A N S I Z C A

Roma istilasından önce Fransada konuşulan dil Keltçe idi. İmparatorluğun etkisi ile Latince onun yerini almaya başlamış, ancak yörel etkilerle değişerek çeşitli *Romance* ağızlarının doğmasının nedeni olmuştur. Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra, özellikle Frankların egemen olduğu, hatta 800 yıllarında Şarlman'ın Roma İmparatoru ilan edilmesinden sonra bile artık eski Latinceyi diriltme olanağı sağlanamamıştı. Bunu Kilisede sezindiği için Tours'da toplanan konsil (813) halkın, dilinde dua etme yetkisini vermişti.

Bu, ne edebî ne de bilimsel yönden işlenmiş bir dil değildi. Nitekim *Chanson de Roland* (1080) okunursa dilin kısrırlığı yetersizliği göze çarpmaktadır.

LATİNCENİN ETKİSİ:

12. yüzyılda Arapçadan Latinceye çevirilerle başlayan uyanmanın Fransada da yankısı açıkça görülüyordu. Ayrıca, doğmakta olan özgür Avrupanın simgesi olan ulusal dillerin temsilcilerinden biri kuşkusuz Fransızca idi. Arapçadan Latinceye çeviri yapan Fransızların yanı sıra, Latince ve İbranî dillerinden Fransızcaya çeviri yapanlar bu uğraşmayı daha üst bir plana çıkarmış oluyorlardı. İlk önceleri bunlar pek çeviri adımı alabilecek nitelikte değildi. Örneğin 12. yüzyılda Thacon'lu Philip'in *Physiolog*'u⁷⁹, 13. yüzyılda Aldobran-

⁷⁹ *Comptus* ve *Physilogus* Orta - çağlarda bilim çevrelerinde çok tanınan yapıtlardır. Sarton, Cilt II, Kısım I S. 201.

din⁸⁰'nin *régime du corps*'u (bu tıp dilinin doğmasını etkilemiş bir yapıttır) ve Haging'in⁸¹ İbn Ezra'nın astronomiye ilişkin yapıtlarının çevirisi gibi.

13. yüzyılda Paris Üniversitesinin kurulması ve Yüz Sene Savaşları (1337 - 1453) milliyet duygularını güçlendirmişti. Kilise bile Fransızca konuşulmasını destekliyordu.

Bu dönemde henüz Fransızcanın kurallaştırılmasıyla ilişkin bir çalışma yapılmamış ise de, bu dil bu yüzyılda Avrupanın en ilgi çekici dillerinden biri olma yolundaydı. Bu nedenle Brunetto Lattini *Présor*'u⁸², Marco Polo⁸³ gezilerini ve edebiyatçı John⁸⁴ *Romance de la Rose*'u Fransızca yazmışlar ve Fransızcanın amacına ulaşmasında küçümsenmeyecek nicelikte yol almasını sağlamışlardır.

Brunetto *Tresor*'u Fransızca yazmasını şöyle açıklıyordu, "Bir kimse, bizim İtalyan olmamıza rağmen neden Fransızca yazdığımızı sorarsa, bunun iki nedenden dolayı yapıldığını söylerim: birincisi biz Fransadayız, ikincisi Fransız dili diğer dillere oranla daha hoş ve daha çok kullanılıyor⁸⁵."

14. yüzyılda Fransızcaya çeviri akımının güçlendiği görülüyor. Bunda Kral Charles V (1337 - 1380)'in desteği etkin bir rol oynamıştır. Kralın çevresinde toplanıp ta onun isteği ile çeviri yapanlardan Jean de Sy, Doktor Martin de Saint - Gilles, Jean Corbechon, Jean Dandin, Jacques Bauchant, Hesding, Golein, Evrard de Conty ve Nicole Oresme⁸⁶ (1330 - 1381) söz konusu edilebilir.

Bu çeviriciler içerisinde en önemlisi, Fransız bilim dilinin kurucusu olarak adlandırılan, büyük matematikçi, fizikçi Oresme'dir. İlk

⁸⁰ Fransa Kraliçesi Beatrice'nin isteği üzerine yazılmıştır. Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 1083.

⁸¹ Bak. Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 857.

⁸² Fransada tutuklu olarak kaldığı yıllarda yazmıştır. Çeşitli dillere çevrilmiştir. Çoğunlukla modası geçmiş bilgiler vermiştir. Bilim sınıflaması İbn Sinâ'dan alınmıştır. Hunain ibn İshâk'ı tanıtmaktadır. *Divina commedia*'daki İslâm etkisinin kaynağını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 926-27.

⁸³ Cenevizde tutsak iken anılarını Pisa'lı Rustichello'ya anlatmış. O da onları Fransızca olarak yazmıştır. Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 1057-61.

⁸⁴ Latince'den Fransızcaya çeviri yapanlardandır. Vegetius'un *De re militari*, Boetius'un *Consolation*, Giral'in *İrlanda Harikaları*, Abaelard'ın mektuplarını çevirmiştir. Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 723.

⁸⁵ Sarton, Cilt II, Kısım II, S. 803.

⁸⁶ Gilbert Highet, *The Classical Tradition*. Oxford 1951 (ikinci baskı) S. 107.

çevirisi Batlamyüs'ün *Quadripartium*'u dur. Bunu Aristo'nun *De coelo et mundo*, *Ethica*, *Politica*'sı ve Nichomach'ın *Ethica*'sı izlemiştir. Ayrıca latince olarak kaleme aldığı *Para teorisi* adlı yapıtını da sonradan Fransızcaya çevirmiştir. Fransızcanın yetersizliğini, fakirliğini, açıkça görmüştü. Bundan şöyle yakınıyordu: "*Homo est animal* cümlesinde homo hem erkek hem kadını kapsar, oysa Fransızcada bunun karşılığını bulma olanağı yoktur⁸⁷." Bu nedenle bir çeviriyi bir iki, hatta üç kez yapmak zorunda kalmıştır. Yeni sözcükler, yeni deyimler yaratması gerekti. En kolay, en güvenilir ve kestirme yolu, Latince'den sözcük alma yolunu izlemiştir. Kuşkusuz bunun yararlı ve zararlı yanları vardı.

Gine Fransızcanın kurucularından sayılan Lorrainian de Fransızcadan Oresme gibi yakınmaktaydı. "Latince'de, bizim dilimiz Romance'da tam karşılığını bulamadığımız deyimler var. Söz gelimi bir kimse Latince'de *eruer*, *eripe*, *libera me* diyebilir ki Latince'deki bu üç deyim karşılık Romance'da bir tek deyim vardır, *deliver me*⁸⁸." ANADİL VE LATİNCE ÇATIŞMASININ GÜÇLENMESİ:

16. yüzyılda anadil ve Latince çatışması gittikçe yaygınlaşmaya ve Rabelais (1494 - 1553), Montaigne (1533 - 1592) gibi yazarlar anadillerinin özgürlüğü için savaşılmaya başlamışlardı. Sarton'nun da belirttiği gibi bu hiç te kolay olmamıştı⁸⁹.

Rabelais, Montaigne ve Calvin (1509 - 1564) Latin kültürü ile yetişmişlerdi. Ancak Fransızcanın da Latince kadar rahat bir anlatım biçimine kavuşması uğrunda bıkmadan, usanmadan didindiler. Calvin yılda Latince verdiği 186 *vaaz*'a karşılık 286 Fransızca *vaaz* veriyor, Yunanca ve İbranî dili ile yazılmış yapıtlara açıklamalar yapıyordu. *L'Institution*'u Fransızcaya çevirmesi, Fransızcada bilim dilinin yanısıra teoloji dilinin de kurulmaya başlamasına olanak sağladı.

Roma katolikleri ve Fransız okulları çelişik bir tutumla bu çalışmalara karşı çıktılar. Ancak Fransızcanın protestan kilisenin dili olmasını önleyemediler.

İTALYANCANIN ETKİSİ:

Fransızcanın bir kültür dili olarak doğmasında Latince, Yunancanın yanısıra İtalyancanın da etkisi çok olmuştur. Özellikle Prens

⁸⁷ Hightet, S. 107.

⁸⁸ Hightet, S. 107.

⁸⁹ Sarton. *six Wings*, Bloomington, 1957, S. 21.

Henri (Henri II, 1547 - 1559)'nin Catharine de Medici ile evlenmesi Fransaya pek çok İtalyanın gelmesine ve dolaylı olarak ta Latin ve Yunan kültürünün Fransada yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır.

FRANSIZCANIN EDEBİ BİR DİL OLARAK GELİŞTİRİLMESİ ÇABALARI:

Gine bu yüzyılda Süreyya (Pléiade) adını alan yazarlar, Fransızcanın gelişmiş diller ayarında olmasa da klasik dillerden ödünç almalar yardımıyla olgunlaştırılıp zenginleştirilebileceğini savunuyorlardı. Bu akımın temsilcileri Jean Dorot'un (1508 - 1588) başkanlığında Fransız dili ve edebiyatında bir reformu gerçekleştirmek üzere bir dernek kurdular. Bu amaçla Yunan ve Latin şiirinin incelemesi için çevrelerini desteklediler.

Bu akımın üyelerinden Du Bellay (1522 - 1560) da Fransız dilinin yüksek bir şiir düzeyine ulaşacak nitelikte olmadığını, ancak gerekli çaba gösterilirse klasik diller paraleline gelebileceğini savunuyordu. Önemli ve ilginç yazılarında anadilleri yerine Latince kullananları suçluyor, klasik ve İtalyan şiirinden kalıplar aktarmayı planlıyordu. Jean Antoine de Baif (1537 - 1589) bu uğraşların sonunda 15 hecelik bir kalıp geliştirmiştir.

Bellay'ın yazdığı *Défense et Illustration de la langue Francaise* (Fransız dilinin savunması ve tanınması)'nın devamı Pontus de Tyard (1522 - 1605) tarafından *Solitaire premier* adı ile kaleme alınmıştır.

Partiste, ünlü Helenist Jean Daurat'ın dersleri, Pierre de Ronsard (1524 - 1585)'da Fransız şiirinde bir aşama yapma tutkusunu oluşturdu. Bu nedenle klasik şiiri çok ayrıntılı bir biçimde inceleyen Ronsard Fransızcaya yeni lirik kalıplar kazandırdı.

İ S P A N Y O L C A

Bugünün bilim ve edebiyat dillerinin doğuşunda etkili olan yalnızca Latince ve Yunanca değildir. Bir dönemin bilim ve edebiyat dili olan Arapça da, örneğin İspanyolcanın doğuşunda, hatta gelişiminde, etkili olmuştur.

13. yüzyılda İslam ve Yahudi kültür çevrelerinin etkisi altında yetişmiş olan Kral Alfonso X (1252 - 1284) çevresine, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi bilim adamlarını toplamış, pek çok bilimsel, özellikle astronomiyi ilgilendiren yapıtların, ayrıca *Kalıla ve Dimna*, *Sır ül-esrar*, ve *Kur'an*'nın Arapçadan İspanyolcaya çevirilerini yaptır-

mıştır. Sarton'nun da belirttiği gibi, "Alfonso İspanyol bilim ve edebiyat dilinin kurucularındandır. Onun emri olan bu çeviriler yeni bir İspanyolca sözlüğün yaratılmasını gereksindırıyordu"⁹⁰.

L A T İ N C E

Klasik dillerin gelişimi de aynı süreci izlemiştir.

YUNANCANIN ETKİSİ:

Günümüzün en işlenmiş ve hemen hemen bütün dillere örnek olmuş, hatta olmakta devam eden Latince, Roma İmparatorluğunun kuruluş döneminde işlenmemiş, gelişmemiş bir dildi. Romalılar önceleri bilim ve edebiyatı önemsemiyorlardı¹. Bu alandaki çalışmalarını Yunanlıları egemenlikleri altına almalarından sonra, Yunancadan yapılan çevirilerle başlamıştır.

M. Ö. 272 yılında Romalılar Tarentum'da bir İsparta kolonisini ele geçirdiler, ve buradaki tutsakları Romalı soyluları öğretmek üzere götürdüler. Bunların içinde dili çok iyi bilen Livius Andronicus da vardı. İşte onun çalışmalarıyla Latin edebiyatı başlamıştır denir. M. Ö. 240 yılında *Ludi Romani*'yi yazmıştı. Bu Yunancadan yapılmış bir adaptasyondur. *Odyssey*'den de çevirileri vardır. *Livius* adlı yazısında Yunanca kalıpları Latin diline uygulamıştı⁹¹.

Ennius (M. Ö. 239-169) da Yunan asıllıdır. Roma'da yaşamıştır. Latin şiirinin kurucusu, Virgil ve Lucretius'un öncüsüdür. Euripides'i Latinceye çevirmiş, Yunanca kalıpları Latinceye uygulamıştır⁹².

Gine M. Ö. 146 yıllarında Kartaca'nın yakılıp yıkılmasından sonra, Roma Senatosu Kartacalı Mago'nun tarıma ilişkin yapıtının Latinceye çevrilmesini istemişti⁹³.

Bütün bu etkilerle Latin dili doğmaya başladı ve anıtsal yapıtlarından *Da natura rerum* ortaya çıktı. Onun çağdaşı Çiçero ile de felsefe dili yaratıldı. O, Aristo'nun *Phaenomena*'sını da Latinceye çevirmişti. bunları Virgil'in şiirleri izledi. Onun için en büyük Latin ozanı, bütün ozanların en önemlilerinden biri denilmektedir⁹⁴.

⁹⁰ John Edwin Sandys, A Short History of Classical Scholarship. Cambridge 1915. S. 53.

⁹¹ Sarton (1959), S. 463.

⁹² Sarton, Cilt I, S. 187.

⁹³ Sarton, Cilt I, S. 205.

⁹⁴ Sarton, Cilt I, S. 205.

YUNANCA GRAMERİN MODEL OLARAK ALINMASI:

Bu arada Latin gramerine ilginin çekildiğini görüyoruz. İtalya'da doğmuş olmakla beraber Yunan asıllı Vicenza'lı Palaemon Latin grameri üzerine ilk çalışmayı yapmış, ilk okullar için bir gramer kitabı *Ars grammatica*'yı yazmıştı⁹⁵. Onun bu çalışmalarını Suriyeli Valerius Probus izlemişti. Yunan gramerinin M. Ö. 2. yüzyılda kurallaştırılabilmesine karşılık, Latin gramerinin kristalleşmesi, bir örneğin bulunması nedeniyle daha kısa bir sürede gerçekleşmiştir. Ancak Romalılar İskenderiye gramercilerinin bilincine de sahip değillerdi, ve Latince gramere gereken ilgiyi göstermemişlerdi.

Latince grameri Yunan modeli üzerine kuranlar 4. yüzyılda yaşamış olan Donatus ile 6. yüzyılda yaşamış olan Priscian'dır⁹⁶.

LATİNCENİN BİLİM DİLİ OLMA NİTELİĞİNİ KAYBETMESİ:

Bir zamanlar bilim ve edebiyatta ölmez yapıtları ortaya koyan Romalılar İmparatorluğun çöküşü ile tam bir karanlığa itildiler. Kendi başına bırakılan dilleri giderek bilim dili olma niteliğini yitirdi.

ARAPÇADAN ÇEVİRİLER:

İslam Dünyası ile karşılaşmaları sonucunda büyük bir uygarlığın varlığının bilincine sahip oldular, bu düzeye ulaşabilmek için bilimsel yapıtları Arapçadan Latinceye çevirmeye başladılar. Ancak bilim dili olma niteliğini yitiren Latince bu Arapça yapıtları gerek sözcük, gerekse anlatım biçimi yönünden, karşılayacak durumda değildi. İlk çeviriciler Arapçadan sözcük alma yolunu izlediler. Daha sonraları bu sözcüklerin Latince karşılıkları bulunup kondu. Ancak gine de pek çok sözcük kullanılmakta devam etti.

Bugün çeşitli dillerde, Latinceden yapılan çeviriler yoluyla girmiş pek çok Arapça bilim sözcüğüne rastlanır. Örneğin Walt Taylor *Arabic Words in English (İngilizcedeki Arapça Sözcükler)* adlı yapıtında bunun bir dükümünü yapmıştır⁹⁷.

⁹⁵ Sarton, Cilt I, S. 265.

⁹⁶ Leonard Bloomfield, Language, New York 1933, S. 6.

⁹⁷ Jespersen (1943), S. 142.

S O N U Ç

Düşünme ister somut ister soyut olsun dilin içerdiği sözcüklerin çeşitli kalıplara göre yan yana getirilmesinden oluştuğundan, ayrıntılı bir biçimde düşünebilme ancak dilin sağlayacağı olanaklar ölçüsünde gerçekleşebilmektedir. Bu yüzden gelişmiş ve gelişme olanağına sahip bir dili olmak ve buna ulaşmak için izlenecek yollar, bütün ulusların en önemli sorunu olmuş ve olagelmektedir.

Dil Bilimi Tarihi üzerinde araştırma yapan bütün dil bilimciler şu nokta üzerinde uyuşmaktadırlar. Hiç bir dil zengin bir dil olarak ortaya çıkmamış ve kendi başına bu aşamayı gerçekleştirememiştir. Onun görüş alanı başka dillerle karşılaştırılmak daha doğrusu çeviriler yapmak yoluyla genişletilebilmiştir. Çeviricinin emeği ve çabasıyla diller, genellikle iki önemli yönde gelişmiştir: Sözcük ve biçim ve anlatım gücü yönünden

SÖZCÜK YÖNÜNDEN ZENGİNLEŞMESİ:

Bu yolla dil herşeyden önce, sözcük yönünden zenginleşir. Zengin bir dilden çeviri yapan bir kimse sözcük türetmek yollarını aramak zorunda kalır. Bu, tarihte ilk önceleri zengin dillerden sözcük ödünç alma biçiminde olmuştur. Söz gelimi, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, özellikle Latincenin egemen olduğu bilim ve edebiyat dili olduğu dönemlerde, sözcük ve anlatım biçimi yönünden gerçekten çok fakirdiler. Latince, Yunanca ve İbrani dillerinden çeviriler yapılmaya başlanınca, bu dillerden, başta Latince olmak üzere, sözcük ödünç alma yöntemiyle, sözcük hazinelerini geliştirdiler. Bu çok kestirme ama güvenilir bir yoldu.

BİÇİM VE ANLATIM GÜCÜ YÖNÜNDEN ZENGİNLEŞMESİ:

Çeviri yapmak dilde yeni kalıplar yaratmak zorunluluğunu ortaya çıkarır. Söz gelimi İngilizcede önceleri, *accusative*, *ablative* ve *dative* bir tek kalıpla karşılanıyordu. Bunlar Latincenin etkisi ile ayrılmaya başlamıştır. Bugün bile gramer kurallarını Latinceye uydurma geleneği henüz ortadan kalkmamıştır.

DİLİN GELİŞİMİNDEKİ ÇOK YÖNLÜLÜK:

Dilde gelişme tek yönlü değildir. Çeşitli, hatta birbirine zıt gibi görünen akımların bir dilin gelişiminde aynı ölçüde yararlı olduğu

gerçeğini daima akılda tutmak gerekir. Bazan bu akımlar birbirlerini izler, bazan da aynı anda etki yapabilirler. Örneğin, önceleri İngilizler Latince'den sözcük almak yoluyla sözcük hazinelerini genişletmişlerdi, bu, o dönem için yararlı hatta kaçınılmazdı. Daha sonraları öz İngilizcecilik akımı çıktı. Bunlar karşıt hatta çelişik akımlar gibi görünmelerine rağmen gerçekte ulaşılmak istenen amaçta birer basamaktır.

DİL VE KÜLTÜR:

Dil bir iletişim aracı, bir kültür taşıyıcısıdır. Dil ve kültür birbirine çok bağlı olduğundan, toplumun şu veya bu kültür çevresinin etkisinde kalmasında hatta ilerlemesinde ve geri kalmasında bu akımlar çok önemli rol oynarlar.

DİL VE POLİTİKA:

Dilin oynadığı bu önemli rol nedenleriyle, çeşitli siyasal guruplar bu akımlara kendi düşünce doğrultuları yönünden haklı bir titizlik gösterirler. Çoğu kez bu akımlar giderek siyasal partilerin simgesi haline gelir. Doğal olarak tek yönlü olan bu titizlik katı bir biçime girerse dilin gelişimini tehlikeye sokar.